

การสร้างเสริมพระราชอำนาจนำในรัชกาล  
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว  
ผ่านการนิยามความหมายของ  
“ความเป็นไทย” อย่างสยามเก่า\*  
(Defining the Meaning of  
an “Old Thainess” in the Reign of  
King Rama III)

ปวีณา หมู่อุบ\*\*  
(Paweena Mooubon)

Received: November 9, 2020  
Revised: January 28, 2021  
Accepted: February 23, 2021

บทความวิจัย  
-  
วิชาการ

\* ส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “พระราชกรณียกิจทางวัฒนธรรมในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและการแก้ไขปัญหาทางการเมืองด้วยสันติวิธี” ได้รับการสนับสนุนจาก สกว. ภายใต้โครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิต สกว. ด้านมนุษยศาสตร์ – สังคมศาสตร์.

\*\* นักศึกษาปริญญาโท ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (Student Master, Faculty of Human Science, Chiang Mai University).

## บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาการสร้างความหมาย “ความเป็นไทยอย่างสยามเก่า” ในสมัยรัชกาลที่ 3 อันเป็นช่วงเวลาที่ประเทศสยามมีประชากรชาวมอญ ชาวลาว และชาวจีนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จากการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในกรุงเทพฯ และในหัวเมืองต่างๆ โดยที่รัฐบาลยังมีความจำเป็นต้องใช้วิธีการปกครองและการจัดเก็บผลประโยชน์ผ่าน “ชุมชนชาติพันธุ์” กล่าวคือ ให้การรับรองอำนาจของหัวหน้าของคนแต่ละชาติพันธุ์ในแต่ละหมู่บ้านที่จะปกครองและจัดเก็บผลประโยชน์จากคนชาติพันธุ์เดียวกัน หากแต่รัฐบาลจำเป็นต้องหาทางทำให้คนชาติพันธุ์ต่าง ๆ เหล่านี้ยอมรับอำนาจที่เหนือกว่าของผู้ในระดับสูงที่เป็น “คนไทย” โดยเฉพาะพระมหากษัตริย์ไทย

ปัจจัยประการหนึ่งในการสร้างความหมาย “ความเป็นไทยอย่างสยามเก่า” คือปัญหาทางการเมืองที่ทำให้พระมหากษัตริย์ทรงจำเป็นต้องสร้างพระราชอำนาจนำทางวัฒนธรรม ซึ่งการสร้างความหมาย “ความเป็นไทย” เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทำให้พระองค์ทรงเป็นผู้นำทางภูมิปัญญาเหนือกว่าคนอื่น ๆ ท่ามกลางบริบททางการเมืองที่พันธมิตรเดิมของพระองค์ได้หันไปสนับสนุน “วชิรญาณภิกขุ” เจ้านายผู้ซึ่งมีบทบาทโดดเด่นในด้านปัญญาและความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม โดยเฉพาะขุนนางตระกูลขุนนาคซึ่งนับได้ว่าเป็นกลุ่มอำนาจที่เข้มแข็งที่สุดในเวลานั้น เพราะการขยายอำนาจของรัฐบาลในการปกครอง การเกณฑ์แรงงานเพื่อการผลิตสินค้า และการจัดเก็บภาษีอากรออกไปในหัวเมืองต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น ส่งผลให้เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) ได้รับผลประโยชน์อย่างมากจากการมีอำนาจบังคับบัญชากรมพระคลังและบังคับบัญชาหัวเมืองชายทะเลภาคตะวันออก รวมถึงภาคใต้ที่เป็นแหล่งผลิตสินค้าและเมืองทำการค้า ขณะที่เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ (ทัต บุนนาค) ก็มีอำนาจสูงสุดในกรมพระคลังสินค้า

การสร้าง “ความเป็นไทย” จึงช่วยธำรงรักษาไว้ซึ่งพระราชอำนาจนำของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ เพราะส่งเสริมให้พระองค์ทรงมีพระราชอำนาจเหนือคนชาติพันธุ์ต่าง ๆ เหนือขุนนางชั้นสูง รวมทั้งเหนือเจ้านายที่ขุนนางชั้นสูงให้การสนับสนุน ทั้งนี้ ความหมายของ “ความเป็นไทยอย่างสยามเก่า” มีความแตกต่างจาก

#### 48 | วารสารไทยคดีศึกษา ปีที่ 18 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2564)

“ความเป็นไทย” ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในแง่ที่ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อการ  
“รวมชาติ” เพราะยังคงทำให้คนแต่ละชาติพันธุ์ยังคงอยู่ในวัฒนธรรมเดิมของตน  
ต่อไปเพียงแต่ยอมรับในความเหนือกว่าของ “คนไทย”

**คำสำคัญ:** ความเป็นไทย, ความเป็นไทยอย่างสยามเก่า, รัชกาลที่ 3

## ABSTRACT

This article explores how King Rama III used cultural activities to solve political problems in his era, with significant emphasis on how the King defined "Old Thainess" to establish his "hegemony" and power to govern. The study focuses on the concept of "Thainess" in relation to important economic and social changes and the accompanying increase in diverse population groups in Bangkok and other provinces around the time. These people, such as the Mon, Lao and Chinese, became the population base for governance and for revenue collection. This situation had an effect on the relationship between King Rama III and his relatives and the nobles. For example, Chaophraya Phrakhlung, or Dit Bunnag, the kingmaker, shifted his support to Vajirayana, the King's relative who possessed more rights to the throne and more charismatic power.

Research findings suggest that the meaning of "Thainess" during the reign of King Rama III is different from what "Thainess" means in the era of absolute monarchy. The old conception of Thainess is not related to the making of the nation, but is rather an attempt to unite the various groups of people under the power of — and obedience to — Bangkok and the hegemony of King Rama III.

**Keywords:** Thainess, Old Thainess, King Rama III

## ความนำ

จากปาฐกถาของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า กรมพระยาตำราจราชานุภาพที่ทรงแสดง ณ สามัคยาจารย์ ใน พ.ศ. 2470 ว่าด้วยลักษณะการปกครองสยามแต่โบราณชี้ให้เห็นหลักแห่งวิธีการปกครองสยามที่สำคัญสองประการ คือพระราชอาญาสิทธิ์ของพระเจ้าแผ่นดินประการหนึ่ง และการที่บังคับให้บรรดาชายฉกรรจ์มีหน้าที่ต้องเป็นทหารสำหรับช่วยรักษาบ้านเมือง หรือใช้คำว่า “ทำราชการ” อีกประการหนึ่ง(Damrongrachanuphap 1928: 27 - 28) พระวินิจฉัยน์ทำให้เข้าใจได้ว่าพระราชอำนาจขององค์พระมหากษัตริย์ถือเป็นสิ่งสำคัญสูงสุด และยังสะท้อนให้เห็นวิถีของผู้ถูกปกครอง โดยเฉพาะชายฉกรรจ์ผู้ซึ่งมีหน้าที่ทำราชการเพื่ออารังไว้ซึ่งผลประโยชน์ของบ้านเมือง กระนั้นก็ตาม งานเขียนทางวิชาการจำนวนหนึ่งชี้ให้เห็นว่า เมื่อพิจารณาบริบททางสังคมตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์อย่างจำเพาะเจาะจงแล้วจะเห็นว่าประกอบด้วยกลุ่มคนกลุ่มคนต่างชาติพันธุ์ ต่างชาติภาษา เป็นสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ด้านการเมืองการปกครองพระราชอาญาสิทธิ์ของพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งในที่นี้หมายรวมถึงบทบาททางการเมืองการปกครองของราชสำนักส่วนกลางด้วยนั้น มิได้มีอิทธิพลเหนือประชากรทุกหมู่เหล่าที่มีอยู่อย่างหลากหลายในสังคม เพราะรัฐบาลขณะนั้นดำเนินการปกครองโดยยึดถือแบบแผนเช่นเดียวกับสมัยอยุธยาที่ซึ่งพระราชอำนาจได้ถูกแบ่งสรรปันส่วนให้แก่บรรดามูลนายโดยลดหลั่นไปตามลำดับชั้นและตำแหน่งทางการเมืองการปกครอง (Susayanha 1981, Piyabhan 1998 and Sornsuan 2005) สำหรับการปกครองกลุ่มคนต่างชาติพันธุ์ ต่างชาติภาษา เป็นต้นว่า ลาว มอญ เขมร ญวน หรือกลุ่มประชากรที่อยู่นอกเหนือระบบการเกณฑ์แรงงาน เช่น จีน มุสลิม และชาวตะวันตก รัฐบาลตอนต้นรัตนโกสินทร์ได้ใช้วิธีการแต่งตั้งให้มูลนายหรือหัวหน้าของประชากรกลุ่มนั้น ๆ เป็นผู้ปกครอง มีหน้าที่สำคัญคือควบคุมดูแลมีอำนาจตัดสินคดีความเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน จัดทำบัญชีไพร่พลในกรมกอง รวมถึงจัดเก็บผลประโยชน์ส่งต่อให้แก่รัฐ (Sattayanuruk 2015: 73 - 74) ทั้งนี้ประโยชน์ของการปกครองผ่านมูลนายหรือหัวหน้าของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ - ชาติภาษานี้คือไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งที่เนื่องมาจากความแตกต่างทางวัฒนธรรมและความไม่คุ้นชินในวิถีชีวิตของกันและกันระหว่างมูลนายชาวสยามและไพร่กลุ่มต่าง ๆ ซึ่งอาจถือได้ว่าลักษณะการปกครองชุมชนชาติพันธุ์ - ชาติภาษาต่าง ๆ นี้ หรือ

แม้กระทั่งการปกครองประชากรกลุ่มที่อยู่นอกเหนือระบบไพร่ผ่านมูลนายของชุมชนนั้น ๆ เป็นหลักแห่งวิธีการปกครองของสยามที่สำคัญอีกประการหนึ่ง

ขณะที่งานเขียนทางวิชาการอีกจำนวนหนึ่งเป็นต้นว่าการศึกษาของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล (Prasertkul 1989) ชี้ให้เห็นว่า รูปแบบของรัฐไทยในตอนต้นรัตนโกสินทร์เริ่มมีลักษณะรวมศูนย์มากขึ้น อำนาจรัฐส่วนกลางแผ่ขยายออกสู่หัวเมือง ออกสู่ชนบทอย่างกว้างขวางผ่านระบบเจ้าภาษีนายอากร โดยมีคนจีนเป็นกลไกสำคัญในการเกื้อหนุนอำนาจรัฐและทำให้เกิดพัฒนาการของระบบทุนนิยม

ด้านการศึกษาของสายชล สัตยานุรักษ์ (Sattayanuruk 2015) ชี้เฉพาะให้เห็นว่า ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นระยะที่รัฐปรับแบบราชาธิราชกำลังเปลี่ยนแปลงไปสู่รูปแบบรวมศูนย์อำนาจมากขึ้น และมีผลกระทบอย่างสำคัญต่อการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ มีความเปลี่ยนแปลงในการให้ความหมายคนชาติพันธุ์ - ชาติภาษาต่าง ๆ ของชนชั้นนำสยามที่ละเอียดอ่อน ดังจะเห็นได้ว่าการสร้างความรู้ทางชาติพันธุ์ขึ้นโดยมิใช่เพื่อจัดลำดับชั้นของคนในประเทศเท่านั้น หากแต่เนื่องมาจากบริบทและวัตถุประสงค์อันหลากหลาย ที่สำคัญคือเพื่อให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของบริบททางเศรษฐกิจและสังคมในระยะแรกเริ่มเข้าสู่ระบบทุนนิยมและการเป็นรัฐสมัยใหม่ ดังจะเห็นได้ว่าชนชั้นนำสยามในสมัยรัฐราชาธิราชสนใจลักษณะเฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์ - ชาติภาษาต่าง ๆ และใช้ประโยชน์จากความรู้ที่มีอยู่พร้อมกับอาศัยความสัมพันธ์ภายในของกลุ่มชาติพันธุ์ - ชาติภาษานั้น ๆ เป็นฐานในการปกครอง การเรียกเก็บภาษี / สินค้า และการผลิตสินค้า แต่ถึงกระนั้นก็ยังไม่มีนโยบายที่จะปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เพื่อทำให้คนทุกหมู่เหล่าในสังคมกลายเป็นไทย เพียงแต่ทำให้อำนาจรัฐสามารถแทรกแซงเข้าไปในสังคมของคนต่างชาติพันธุ์ - ชาติภาษาได้กว้างขวางและมีประสิทธิภาพมากกว่าในอดีต ซึ่งในประเด็นหลังนี้จะเห็นสะท้อนได้ชัดเจนผ่านการศึกษาของบังอร ปิยะพันธุ์ (Piyabhan 1998) ที่เสนอว่า ในการปกครองชุมชนชาติพันธุ์ - ชาติภาษาลาวที่เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็วในตอนต้นรัตนโกสินทร์ ชนชั้นนำสยามขยายขอบเขตอำนาจส่วนกลางออกไปมีอิทธิพลเหนือมูลนายและไพร่ผ่านการจัดทำบัญชีมูลนาย - ไพร่ โดยในบัญชีหนึ่ง ๆ จะมีการระบุไว้ชัดเจนว่ากองส่วยแต่ละกองเป็นชาติพันธุ์และ / หรือชาติภาษาใด มีจำนวนเท่าใด ผู้เป็นนายกองต้องเรียกเก็บส่วยชนิดใดจากกองส่วยนี้ เรียก

เก็บในอัตราคนละเท่าไร รวมแล้วต้องได้ส่วยปริมาณเท่าใด ผู้เป็นนายกongต้องเกณฑ์ไพร่ไปทำงานที่เมืองใด และทำงานนั้นเป็นระยะเวลากี่เดือนต่อปี ตลอดจนมีการลงรายละเอียดชื่อและจำนวนของมูลนายและข้าราชการระดับต่าง ๆ ที่มีบทบาทในการควบคุมดูแลไพร่กองส่วย ทั้งนี้ก็เพื่อให้รัฐสามารถปกครองและเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ผ่าน “ชุมชนชาติพันธุ์” ได้อย่างครอบคลุมและมีประสิทธิภาพ

นอกเหนือไปจากนี้ มีงานวิชาการที่ศึกษาและอธิบายเกี่ยวกับวิธีการจำแนกผู้คนในรัฐของชนชั้นนำคือ การศึกษาของทวิศักดิ์ เผือกสม (Puaksom 2003) ซึ่งกล่าวว่า นอกจากการปกครองผ่านชุมชนชาติพันธุ์แล้ว ชนชั้นนำตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมาใช้มาตรฐานการนับถือพุทธศาสนาเป็นเกณฑ์จำแนกผู้คนที่มีอยู่อย่างหลากหลายในสังคม โดยสามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มสัมมาทิฐิ หมายถึงกลุ่มที่นับถือพุทธศาสนา และกลุ่มมิจฉาทิฐิ หมายถึงกลุ่มที่นับถือศาสนาอื่น ๆ ขณะเดียวกันก็ใช้ชาติภาษาเป็นเกณฑ์ควบคู่ไปด้วยหากแต่ไม่ได้ให้ความสำคัญมากเท่าในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (Puaksom 2003: 113)

ในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ การใช้เกณฑ์ชาติภาษาหรือเกณฑ์ทางชาติพันธุ์ปรากฏชัดขึ้น ดังจะเห็นได้ *โคลงภาพคนต่างภาษา* ในจารึกวัดพระเชตุพนฯ (วัดโพธิ์) ที่นับเป็นการสร้างองค์ความรู้ที่สะท้อนเห็นได้ถึงลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมของคนชาติพันธุ์ชาติภาษาต่าง ๆ โดยชนชั้นนำสยามได้แสวงหาและบรรจุองค์ความรู้ดังกล่าวนี้ไว้เป็นจำนวนกว่าสามสิบสองชาติภาษา อีกทั้งเนื้อหาของคำกลอนในจารึกยังมุ่งแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของคนชาติภาษานั้น ๆ เป็นสำคัญ ยกตัวอย่างเช่น คำกลอนที่ซึ่งสะท้อนให้เห็นลักษณะการแต่งกายและโพกศีรษะด้วยผ้าลายตาราง รวมถึงการสักอันเป็นอัตลักษณ์ของคนชาติภาษามอญ ดังนี้

|                       |               |
|-----------------------|---------------|
| “นุ่งผ้าตารางริ้วเช่น | ชาวอังวะแฮ    |
| พันโพกเกล้าแต่งกาย    | ใส่เสื้อ      |
| มอญมักสักไหล่หลัง     | ลงเลขยันต์นา” |

(Prachoomjaruekwatphrchetphon 1974: 703)

อนึ่ง วรรณกรรมเรื่อง**นางนพมาศ** ซึ่งมีผู้สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ราว พ.ศ. 2378 (Eoseewong 2012: 294) ก็ได้บรรยายถึงบรรยากาศของสังคมในช่วงขณะนั้นว่าไปด้วยสถานที่สักการบูชาในลัทธิศาสนาอื่น ๆ ที่นอกเหนือไปจากพุทธศาสนา เป็นต้นว่า ศาลเทพารักษ์ของบรรดาจีนฮ่อ จีนตาด อาครบ้านหยาสุเหว่า กุฎี ศาลา และที่อยู่อาศัยสำหรับบาทหลวง ผู้สอนศาสนาของพวกแขกฝรั่ง (Nang nophamat 1963: 14) กล่าวได้ว่าเป็นภาพสะท้อนที่ชัดเจนของวัฒนธรรมอันหลากหลายที่ดำรงอยู่ในสังคมตอนต้นรัตนโกสินทร์

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในสมัยรัชกาลที่ 3 ที่มีการขยายตัวของการค้ากับต่างประเทศ การผลิตเพื่อการส่งออก และการกวาดต้อนกำลังคนจากหัวเมืองลาวฝ่ายซ้ายแม่น้ำโขงเข้ามาตั้งถิ่นฐานยังหัวเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะในเขตหัวเมืองชั้นใน ยังผลให้ภายในสังคมมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น ซึ่งสภาพแวดล้อมที่มีความหลากหลายของสังคมช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 ทั้งในแง่กลุ่มคนและวัฒนธรรมที่ต่างสัมพันธ์อยู่กับการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์แห่งรัฐและการขยายบทบาทการเมืองการปกครองของราชสำนักส่วนกลาง ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองภายในหมู่ชนชั้นนำสยาม อันเนื่องมาจากบริบทดังที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้นเช่นที่งานเขียนทางวิชาการจำนวนหนึ่งได้ศึกษาและแสดงให้เห็นสายธารความเปลี่ยนแปลงของลักษณะการเมืองการปกครองสยามตอนต้นรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเป็นระยะเปลี่ยนผ่านจากรัฐราชาธิราชสู่การเป็นรัฐแบบรวมศูนย์อำนาจ เป็นระยะที่รัฐบาลส่วนกลางพยายามขยายอำนาจและบทบาทของตนออกไปมีอิทธิพลต่อหัวเมืองภูมิภาคต่าง ๆ ผ่านการจัดทำบัญชีมุลานาย - ไพรอย่างละเอียด พยายามรวบรวมและก่อร่างสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับประชากรอันหลากหลายในสังคม ตลอดจนขยายอำนาจศาลและกฎหมายของส่วนกลางไปสู่หัวเมือง เช่นที่สะท้อนเห็นได้จากการพบกฎหมายจำนวนมากในภาคใต้ที่มีเนื้อหาเหมือนหรือคล้ายคลึงกับกฎหมายตราสามดวงหมวดพระไอยการลักษณะฝ่าฝืนระเบียบ ลักษณะโจร ลักษณะพยาน ลักษณะทาส และลักษณะวิวาทตีกัน เป็นต้น โดยกฎหมายเหล่านี้บังคับใช้ก่อนมีการปกครองด้วยระบบเทศาภิบาล จึงสะท้อนให้เห็นได้ว่าการจัดการความขัดแย้งของคนในหัวเมืองและชนบท ตลอดจนประเพณีการจัดระเบียบและควบคุมสังคมของคนชาติพันธุ์ - ชาติภาษาต่าง ๆ (ในสวนภูมิภาค) ได้ถูกแทรกแซง

โดยกฎหมายที่มีมาตรฐานจากรัฐบาลส่วนกลาง (Sattayanurak 2015: 75) สภาพการณ์เช่นนี้ยังส่งผลให้ผลประโยชน์ที่ส่วนกลางจะได้รับจากส่วย ภาษีอากร และการค้าที่ส่วนกลางได้จากหัวเมืองเพิ่มสูงขึ้น เพราะการจัดทำบัญชีอย่างละเอียด สามารถช่วยให้คาดคะเนปริมาณของผลประโยชน์ได้อย่างแม่นยำขึ้น ทั้งยังช่วยป้องกันการเปิดบังหรือฉ้อราษฎร์บังหลวงได้ในอีกทางหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลประโยชน์จากกิจการผลิตน้ำตาลในภาคกลางและตีบุกในภาคใต้ ซึ่งจากเอกสารทางประวัติศาสตร์พบว่า มีการจัดทำบัญชีประเภทรายจ่ายสำหรับโรงงานน้ำตาล หลวง มีการจดยรายการสิ่งของที่จับจ่ายมาเพื่อใช้ในการผลิตน้ำตาลทรายไว้อย่างละเอียด ได้แก่ “...ซื้อไม้ไผ่ป่า 100 ล่ 3 บาทไม้ 2332 ล้า ซื้อไม้ไผ่สีสุก 100 ล่ 1 ตำลึง 1 บาท ซื้ออิฐก่อเตาพัน ล่ 5 ตำลึง 2 บาท ซื้อปูนขาวเกวียน ล่ 3 บาท 1 เพื่อง...” หรือรายการสิ่งของที่จับจ่ายเพื่อใช้ในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการผลิต น้ำตาลทราย เช่น

“...ซื้อเรือบรรทุกออย เรือฉลอมลำนี้ยาว 5 วา 2 คอก  
 เปนเงิน 1 ชั่ง เรือฉลอมลำนี้ยาว 6 วา กว้าง 6 คอก  
 จางต่อเรือฉลอมบรรทุกออย ลำนี้ยาว 6 วา กว้าง 6  
 คอก ลำนี้ยาว 6 วา กว้าง 2 คอก จางตอกหมันเรือ  
 ลำล่ 3 บาท สองลำ เปนเงิน 6 บาท ลำล่ 4 บาทลำ  
 นี้...”

(Chotmai het ratchakan thi Sam  
 choꝻ so. 1200 lek thi 5)

อย่างไรก็ตาม เนื่องด้วยการขยายตัวออกอย่างมากของเศรษฐกิจการค้า ระบบเจ้าภาษี ประกอบกับความหลากหลายของชนต่างชาติพันธุ์ - ชาติภาษาและ วัฒนธรรมที่ทวีคูณยิ่งขึ้น อันเป็นมาจากรนโยบายการกวาดต้อนกำลังคน ส่งผลให้เกิด ปัญหาความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ภายในกลุ่มชนชั้นนำที่ซึ่งเคยเป็นพันธมิตรกัน ในช่วงปลายรัชกาลที่ 2 ซึ่งในบทความนี้จะมุ่งอภิปรายปัญหาความขัดแย้งที่กรมหมื่น เจษฎาบดินทร์ หรือพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (ในเวลาต่อมา) ทรงเผชิญ โดยสังเขป ดังนี้

### สังเขปปัญหาความขัดแย้งที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงเผชิญ

ในสมัยรัชกาลที่ 2 กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ หรือที่ต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นเจ้านายที่มีบทบาทและอำนาจอย่างโดดเด่น เป็นโอรสที่ได้รับการแต่งตั้งให้ทรงกรม และทำหน้าที่กำกับราชการกรมพระคลัง ทั้งนี้ในช่วงเวลานั้นยังเจ้านายชั้นผู้ใหญ่อีกสองพระองค์ที่ได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 2 ได้แก่ กรมพระราชวังบวรมหาเสนาณรงค์ ซึ่งเป็นตัวแทนกลุ่มพระราชอนุชาในรัชกาลที่ 2 มีหน้าที่เป็นผู้ดูแลราชการต่างพระเนตรพระกรรณ และกรมหลวงพิทักษ์มนตรี (จ้อย) ที่ต่อมาคือสมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ตัวแทนกลุ่มลูกพี่ลูกน้องหรือกลุ่มของสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี (เจ้าฟ้าบุญรอด) พระบรมราชินีในรัชกาลที่ 2 และพระราชชนนีในพระบาทสมเด็จพระจอมเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีหน้าที่กำกับราชการกรมมหาดไทยและกรมวัง ทั้งนี้มีผู้ศึกษาและอธิบายไว้ว่าช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 2 เจ้านายและขุนนางในราชสำนักส่วนกลางแบ่งออกเป็น 2 พวก คือพวกหนึ่งนับถือเจ้าฟ้ามงกุฎโดยมีเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราณรงค์ (เกศ) ผู้กำกับราชการกรมพระกลาโหมเป็นผู้นำ และอีกกลุ่มหนึ่งนับถือกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ โดยในกลุ่มนี้มีเจ้านายและขุนนางให้การสนับสนุนเป็นจำนวนมาก รวมไปถึงเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) ทั้งสองกลุ่มนี้มีการแข่งขันอำนาจกันเองด้วยเหตุที่ต้องการสนับสนุนให้บุคคลที่ตนนับถือได้ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมิได้ทรงแต่งตั้งพระโอรสองค์ใดให้สืบต่อราชสมบัติ (Juchitarom 1985: 168 - 169)

อย่างไรก็ตาม นับแต่กรมพระราชวังบวรมหาเสนาณรงค์ทิวงคต ใน พ.ศ. 2360 และกรมหลวงพิทักษ์มนตรีสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. 2365 ทิศทางการสนับสนุนของบรรดาเจ้านายและขุนนางในราชสำนักได้หันมาทางกลุ่มกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์มากยิ่งขึ้น ดังเห็นได้จากกรณีที่พระบรมวงศานุวงศ์ สมเด็จพระราชาคณะ และเสนามหาราชผู้ใหญ่ผู้น้อยต่างปรึกษากันพร้อมถวายสิริราชสมบัติให้แก่กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ขึ้นเป็นกษัตริย์ (Chotmaihet ratchakan thi Sam cho. so. 1186 lek thi 39) และในรัชสมัยของพระองค์นี้เองที่ความขัดแย้งภายในหมู่ชนชั้นนำแห่งราชสำนักสยามปรากฏขึ้นอย่างชัดเจน เพราะกลุ่มที่เป็นผู้สนับสนุนการขึ้นครองราชย์ย่อมได้รับ

การสนับสนุนจากรัชกาลที่ 3 มากกว่าเจ้านายและขุนนางกลุ่มอื่น แต่ถึงกระนั้นความสัมพันธ์หรือกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งคือความเป็นพันธมิตรกันระหว่างพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ กับมูลนายผู้สนับสนุนพระองค์ มิได้ดำเนินไปอย่างสงบบราบเรียบจนตลอดสิ้นรัชสมัย หากแต่มีปัญหาความขัดแย้งเกิดขึ้นในแง่ของการขัดผลประโยชน์กันอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของบริบททางเศรษฐกิจและสังคม ดังที่จะอภิปรายต่อไปข้างหน้า

ปัญหาความขัดแย้งในหมู่ชนชั้นมูลนายที่ปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนในสมัยรัชกาลที่ 3 คือกรณีการประหารชีวิต **กรมหลวงรักษมรเทศ** เจ้านายผู้ทรงเป็นกำกับกรมสังฆการี กรมวัง และกรมศุขบาล และเป็นผู้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด (เป็นพันธมิตร) กับพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมาแต่ครั้งดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ทั้งยังเป็นเจ้านายที่สนับสนุนการเสด็จขึ้นครองราชย์ของรัชกาลที่ 3 ด้วย ทั้งนี้มูลเหตุของการประหารกรมหลวงรักษมรเทศเนื่องมาจากพระยาธนูจักรรามัญ ขุนนางมอญ ทำปฏิการขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายกล่าวโทษกรมหลวงรักษมรเทศว่า ชำระความไม่ยุติธรรมทำให้บุตรชายของตนกลายเป็นผู้ร่ำรวยอย่างเบาลึกเอาเงินทองของสมิงพิทักษ์เทวา (ขุนนางมอญอีกคนหนึ่ง) ด้วยปฏิการนี้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ จึงโปรดให้ประชุมเสนาบดีแล้วชำระคดีความใหม่ซึ่งก็ได้ความว่าผู้ร้ายที่แท้จริงคือบุตรเขยของสมิงพิทักษ์เทวานั่นเอง เหตุการณ์ข้างต้นนี้เป็นเหตุให้รัชกาลที่ 3 ทรงขัดเคืองกรมหลวงรักษมรเทศฐานที่ว่าทรงพระมหากรุณาชุบเลี้ยงให้เป็นผู้ใหญ่ เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยทำราชการต่างพระเนตรพระกรรณ หากแต่ไม่ตั้งอยู่ในยุติธรรมจึงโปรดให้มีการค้นหาความอื่น ๆ ต่อไป และได้ความว่ากรมหลวงรักษมรเทศมีพฤติกรรมชำระคดีความของราษฎรอย่างไม่เป็นธรรม เพราะพวกละครซึ่งเป็นพรรคพวกของพระองค์รับสินบนทั้งจากฝ่ายโจทก์และจำเลย การชำระความคดีจึงไม่เป็นไปตามครรลอง อีกทั้งทรงเป็นคนมักใหญ่ใฝ่สูง อันจะเห็นได้จากการล่อยกระทงโดยใช้ธรรมเนียมเดียวกับพระเจ้าแผ่นดินบ้าง การให้พวกคนละครนุ่งห่มแพรสีทับทิมใส่แหวนเพชรแทนหม่อมห้ามบ้าง และที่สำคัญคือเกลี้ยกล่อมขุนนางและกองรามัญเข้าไว้เป็นพวก (Thiphakorawong 2017: 316 – 317) ซึ่งพฤติกรรมอย่างหลังนี้ถือว่าเป็นภัยแก่พระราชอำนาจของพระเจ้าแผ่นดินอย่างชัดเจน ยังผลให้กรมหลวงรักษมรเทศถูกสำเร็จโทษโดยการประหารชีวิตใน พ.ศ. 2391

อันที่จริงแล้ว จากหลักฐานเอกสารและการศึกษาทางประวัติศาสตร์ได้แสดงให้เห็นว่า ปัญหาทาง “การเมือง” (ซึ่งหมายรวมถึงการจัดการความสัมพันธ์และการจัดสรรอำนาจด้วย) ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเผชิญได้มีเพียงเท่านั้น และปัญหาดังกล่าวนี้ไม่ได้มีปรากฏให้เห็นแค่ในตอนปลายรัชกาล (กล่าวคือ ประหารกรมหลวงรักษมณเฑียรเมื่อ พ.ศ. 2931 และรัชกาลที่ 3 ทรงสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. 2394) หากแต่มีมาตลอดรัชสมัยดังจะเห็นได้ผ่านการพิจารณาการขึ้นมามีบทบาทที่โดดเด่น การมีเครือข่ายและมีความมั่งคั่งมากของทั้งเจ้านาย อันได้แก่ เจ้าฟ้าจุฑาญาติ หรือกรมขุนอิศเรศรังสรรค์ เจ้าฟ้ามั่งกุฎ หรือวชิรญาณภิกขุ และขุนนางตระกูลขุนนาค โดยเฉพาะเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ ขุนนาค) ดังนี้

เจ้าฟ้าจุฑาญาติ หรือกรมขุนอิศเรศรังสรรค์ พระอนุชาต่างมารดาของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ นั้นทรงเป็นเจ้านายที่บรรดามูลนายต่างชาติพันธุ์ - ชาติภาษาให้ความนับถือ ดังสะท้อนให้เห็นได้จากการที่ทรงมีกำลังคนชาติพันธุ์ - ชาติภาษาต่าง ๆ อยู่ในสังกัด ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากนโยบายกวาดต้อนกำลังคนเข้าสู่ส่วนกลาง ทั้งนี้ กำลังคนในสังกัดของกรมขุนอิศเรศรังสรรค์นั้นประกอบไปด้วยชาวญวนที่ทรงฝึกหัดให้เข้ารับเป็นทหารปืนใหญ่ และชาวมอญที่ทรงฝึกหัดให้เข้ารับเป็นทหารปืนเล็ก (Krasuangkalahom 1953: 260) ขณะเดียวกันก็ทรงมีความใกล้ชิดสนิทสนมกับชาวลาวเป็นอย่างมาก กระทั่งทรงสามารถเป่าแคนและเล่นเพลงแอ่วลาวได้อย่างชำนาญ (Prachoomphongsawadanphakthi 31 1924: 43)

ขณะที่เจ้าฟ้ามั่งกุฎ หรือวชิรญาณภิกขุ เจ้านายผู้ซึ่งออกผนวชอยู่ก็ทรงมีเครือข่ายชาวมอญให้การสนับสนุน ทั้งนี้เพราะทรงมีบรรพบุรุษเชื้อสายมอญ และเมื่อครั้งมีพระยศเป็นพระเจ้าลูกยาเธอ (ชั้นเจ้าฟ้าพระองค์ใหญ่) ในสมัยรัชกาลที่ 2 ได้เคยดำเนินพระราชกรณียกิจต่างพระเนตรพระกรรณโดยเสด็จออกไปรับครัวมอญอพยพจำนวน 40,000 คนโดยประมาณซึ่งอพยพหนีพม่าเข้ามาใน พ.ศ. 2357 (Damrongrachanuphap 2018: 52 – 52) และเมื่อเสด็จออกผนวชก็ทรงสนิทสนมคุ้นเคยกับพระภิกษุมอญหลายรูป ได้แก่ พระสุเมธมุนี (ชาย) ผู้มีอิทธิพลต่อการก่อตั้งธรรมยุติกนิกาย และพระเถระรามัญที่จำพรรษาอยู่วัดเมตตาราม ซึ่งต่อมาคือพระกรรมวาจาจารย์ของพระองค์ในการเสด็จออกผนวชอีกครั้งแบบรามัญนิกาย เมื่อ พ.ศ. 2368 (Thirawat 1982: 84 and 87)

ฝ่ายเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) แม้ว่าจะขุนนางที่มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด (เป็นพันธมิตร) กับพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมาตั้งแต่ตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 1 คือเมื่อคราวออกบวช ทั้งรัชกาลที่ 3 และเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) ต่างจำพรรษาอยู่ที่วัดพลับ (วัดราชสิทธิาราม) เช่นเดียวกันทำให้ทั้งสอง “จึงได้คุ้นเคยสนิทกันแต่นั้นมา” (Pengsangtong 1985: 78) ครั้นเมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 2 ทั้งสองท่านต่างก็ได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ส่งผลให้ได้ออกไปทำราชการร่วมกันอยู่บ่อยครั้ง (Kamalaporn 1986: 123) นอกจากนี้ ยังมีความสัมพันธ์เกี่ยวพันกันในทางเศรษฐกิจ ดังที่จอห์น ครอเฟิต ทูตชาวอังกฤษซึ่งเข้ามาในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 2 บันทึกไว้ว่าเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) เป็นผู้มั่งคั่งมากเนื่องด้วยได้รับการสนับสนุนจากผู้บังคับบัญชาคือ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (Ketmaenkit 1972: 82) ซึ่งกิจการเหล่านั้นได้สร้างผลกำไรเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะกิจการค้ากับต่างประเทศเนื่องด้วยทั้งสองมีตำแหน่งหน้าที่เกี่ยวข้องกันในการทำ ซึ่งผลกำไรส่วนหนึ่งได้ถูกนำมาใช้สร้างวัดประจำตระกูลอันเป็นสิ่งที่ยึดมั่นทำกันในสมัยนั้น โดยเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) ได้สร้างวัดประยุรวงศาวาสขึ้น (Nicrodha 1970: 117) หากแต่เมื่อพิจารณาจากการสร้างวัดประยุรวงศาวาสแล้วจะสะท้อนเห็นว่าเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) ได้รับผลประโยชน์อย่างมากจากอุตสาหกรรมการผลิตน้ำตาลทราย เนื่องจากวัดได้รับการออกแบบให้มีรั้วเหล็กสูงประมาณสามศอกเศษ ทำเป็นรูปอาวูระโบราณคือ หอก ดาบ และขวาน แวดล้อมเป็นกำแพงอยู่หน้าพระอุโบสถ พระวิหาร ศาลาการเปรียญ และบริเวณสวนธรรมชาติดำลองหรือเขามอ ซึ่งในหนังสือประวัติวัดประยุรวงศาวาสระบุไว้ว่า รั้วเหล็กนี้เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) ส่งนำเข้ามาจากประเทศอังกฤษเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนำไปใช้ประดับรั้วกำแพงพระบรมราชวัง แต่เนื่องจากไม่ทรงโปรดจึงได้นำมาใช้ประดับวัดแทน โดยใช้น้ำตาลทรายแลกเปลี่ยนกันแบบ “น้ำหนักร ต่อ น้ำหนักร” (Phraphonmabundit 2013: 15) กล่าวคือ รั้วเหล็กมีน้ำหนักรมากเท่าใดก็ให้แลกด้วยน้ำตาลทรายน้ำหนักรมากเท่านั้น ทั้งนี้ จากประวัติการสร้างวัดประยุรวงศาวาสจะเห็นได้ว่าสอดคล้องกับบันทึกของเฮนรี เบอร์นีที่กล่าวถึงเจ้านายและขุนนางที่ได้รับผลประโยชน์จากกิจการค้าน้ำตาลทรายว่าประกอบด้วย กรมหมื่นสุรินทรรักษ์ เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) และ

พระยาศรีพิพัฒน์ (ทัต บุนนาค) น้องชายของเจ้าพระยาพระคลัง ซึ่งเป็นผู้ได้รับประโยชน์ในการเก็บภาษีน้ำตาลทราย (Kamalaporn 1986: 133) ขณะที่เมื่อเอกสารทางประวัติศาสตร์บ่งชี้ให้เห็นว่ากิจการผลิตน้ำตาลทรายซึ่งเป็นของหลวงไม่ประสบความสำเร็จมากนัก ใน พ.ศ. 2381 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้ตั้งโรงหีบน้ำตาลหลวงขึ้น จึงมีคำสั่งถึงพระยาวิเศษสิทธิ์ เจ้าเมืองฉะเชิงเทราให้จัดซื้อยอดอ้อยเพื่อปลูกในสวนที่เมืองพนัสนิคม แต่กิจการนี้ไม่ประสบความสำเร็จอย่างที่ควรเพราะมีค่าใช้จ่ายมาก เป็นต้นว่า ค่าซื้อที่ดินจากราษฎร ค่าไถหุ้ย ค่าจ้างชาวจีนตีเครื่องมือในการทำสวนอ้อย และค่าจ้างแรงงานจีนทำงาน (Chotmai het ratchakan thi Sam cho. so. 1200 lek thi 18) แตกต่างจากกิจการโรงงานน้ำตาลทรายของเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) ที่ได้รับผลประโยชน์สูงมากกระทั่งสามารถนำผลกำไรไปใช้ในการสร้างวัดได้ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น

ทั้งนี้ อาจสันนิษฐานได้ว่าความแตกต่างดังกล่าวเป็นผลมาจากการที่โรงงานน้ำตาลจำนวนมากตั้งอยู่ในเขตเมืองฉะเชิงเทรา บางปลาสร้อย (ชลบุรี) พนัสนิคม (Sukkumnoed online 2019) ซึ่งล้วนแต่เป็นเมืองที่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของตำแหน่งเจ้าพระยาพระคลัง นอกจากนี้แล้ว เจ้าพระยาคลัง (ดิศ บุนนาค) เองยังก็มีอำนาจบังคับบัญชาหัวเมืองภาคใต้และชายทะเลตะวันออกซึ่งเป็นแหล่งผลิตสินค้าออกสำคัญ ๆ อันได้แก่ พริกไทย และดีบุก เป็นต้น และการดำรงตำแหน่งเป็นผู้บังคับบัญชาหัวเมืองเช่นนี้ทำให้เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) เป็นขุนนางที่มีอิทธิพลและอาจได้รับผลประโยชน์จากการเก็บส่วย การประมูลภาษีอากร และการค้าในหัวเมืองใต้บังคับบัญชา ซึ่งการได้รับผลประโยชน์จำนวนมากดังที่อธิบายมานี้ อาจเป็นมูลเหตุสำคัญที่นำมาซึ่งความขัดแย้งกันระหว่างพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) ยังผลให้ในตอนปลายรัชกาลที่ 3 พันธมิตรคนสำคัญเช่นเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) ได้หันไปสนับสนุนวชิรญาณภิกขุ ผู้ซึ่งเป็นคู่แข่งทางการเมืองคนสำคัญของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

แต่ถึงกระนั้นแล้ว การมีเครือข่ายมากของทั้งกรมขุนอิศเรศรังสรรค์และวชิรญาณภิกขุ และการเป็นผู้มีบทบาท อิทธิพล และความมั่งคั่งที่โดดเด่นของเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) อีกทั้งการหันไปให้ความสนับสนุนแก่วชิรญาณภิกขุ ท่ามกลาง

บริบทที่มีผู้มองว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นผู้แย่งชิงราชบัลลังก์ตามที่ปรากฏในจดหมายของยอน กิลลีช ซึ่งมีไปยังผู้รักษาราชการสิงคโปร์ใน พ.ศ. 2368 โดยมีเนื้อความตอนหนึ่งกล่าวว่า

“...ข้าพเจ้าเข้าใจว่ามีความเกรงกลัวกันบ้าง เพราะมีคนเป็นอันมากเห็นว่าพระเจ้าแผ่นดินปัจจุบันเป็นผู้แย่งราชสมบัติ พระองค์จึงไม่เป็นที่ชื่นชอบของคนมากนัก...”

(Khaoton – tonratchakanthisam-tamrainganratchakanAngkrit 1932: 3)

เนื่องด้วยสภาพการณ์ที่มีความตึงเครียด (tension) และสับสนต่อการสร้างความคลอนแคลนให้แก่พระราชอำนาจของพระเจ้าแผ่นดิน แต่กลับไม่ถูกแก้ไขด้วยวิธีการเช่นเดียวกับกรณีของกรมหลวงรักษมรสเทศเช่นนี้ ทำให้ผู้เขียนมีข้อสังเกตว่า

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสามารถแก้ไขปัญหาทางการเมืองโดยวิธีการรุนแรงได้แต่มิใช่ในทุกกรณี ทั้งนี้เพราะทรงมีความจำเป็นต้องธำรงรักษาไว้ซึ่งสิทธิธรรมและพระราชอำนาจนาในฐานะองค์พระมหากษัตริย์ และด้วยเงื่อนไขเช่นนี้จึงทรงใช้วิธีการดำเนินพระราชกรณียกิจทางวัฒนธรรมในการแก้ไขปัญหา ซึ่งในบทความนี้เป็นความพยายามที่จะศึกษาและแสดงให้เห็นว่า การดำเนินพระราชกรณียกิจทางวัฒนธรรมเพื่อแก้ไขปัญหาทางการเมือง ในสมัยรัชกาลที่ 3 มีจุดมุ่งหมายคือการนิยามความหมาย “คนไทย” และอัตลักษณ์ “ความเป็นไทยอย่างสยามเก่า” ให้มีความ “เหนือกว่า” คนชาติพันธุ์ – ชาติภาษาอื่น ๆ ท่ามกลางบริบทที่ความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทางเศรษฐกิจสังคมและปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองเพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งสิทธิธรรมและพระราชอำนาจนาทางวัฒนธรรมในฐานะองค์พระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

### การนิยามความหมาย “ความเป็นไทย” ในสมัยรัชกาลที่ 3

ก่อนจะเข้าสู่ใจกลางของเนื้อหาเรื่องการนิยามความหมายของ “ความเป็นไทย” ในสมัยรัชกาลที่ 3 จำต้องกล่าวถึงขุนนางที่เป็นฐานอำนาจสำคัญของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อน เพื่อเน้นย้ำให้เห็นถึงบริบทเงื่อนไขของการที่ทรงเลือกใช้บทบาททางวัฒนธรรมในการแก้ไขปัญหาการเมือง โดยจะกล่าวถึงเฉพาะเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ซึ่งเป็นขุนนางที่สืบเชื้อสายมาจากพราหมณ์ศรีวิฒนาพราหมณ์ปุโรหิตในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (Eoseewong 2012: 81) ขุนนางท่านนี้เข้ารับราชการมาตั้งแต่ในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 1 โดยมีตำแหน่งจมนัสมอโงะราช เป็นมหาดเล็กในสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 2 ปี พ.ศ. 2354 ได้เลื่อนขึ้นเป็นพระราชโอรษาเจ้ากรมมหาดไทยของฝ่ายกรมพระราชบวรมหาเสนานุรักษ์ ใน พ.ศ. 2360 ได้เลื่อนขึ้นเป็นพระยาเกษตรรักษาในฝ่ายเดียวกัน

ขณะมีตำแหน่งเป็นพระยาเกษตรรักษานั้น เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ได้รับการอุปถัมภ์และความอนุเคราะห์อย่างมากจากกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ โดยที่หนึ่งในความอนุเคราะห์คือการช่วยให้รอดพ้นจากการลงพระราชอาญาสถานหนัก กล่าวคือใน พ.ศ. 2359 เจ้าเมืองน่านคล้องช้างเผือกได้จึงส่งมาถวายพระเจ้าแผ่นดิน เวลานั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้เสด็จออกไปรับช้างเผือก โดยมีพระยาเกษตรรักษา (สิงห์ สิงหเสนี) ออกรับเสด็จด้วย แต่เนื่องจากระหว่างทางมีหมอกลงจัดทำให้พระยาเกษตรรักษา (สิงห์ สิงหเสนี) แล่นเรือตัดหน้าฉนวนขบวนเรือพระที่นั่งซึ่งถือเป็นโทษฐานกบฏ เหตุการณ์ในครั้งนั้นพระยาเกษตรรักษา (สิงห์ สิงหเสนี) ได้รับความอนุเคราะห์จากกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ที่ช่วยทูลขอให้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยให้ทรงไว้ชีวิต และเป็นเหตุให้พระยาเกษตรรักษา (สิงห์ สิงหเสนี) ได้รับการปล่อยตัวพ้นโทษออกมา และในระหว่างที่พ้นโทษออกมามีสถานะเป็นพระยาเกษตรรักษานอกราชการ สิงห์ สิงหเสนีก็ได้ช่วยราชการกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ในด้านการต่อเรือ การค้าขาย และการศาลต่าง ๆ ต่อมาเมื่อถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระยาเกษตรรักษานอกราชการ (สิงห์ สิงหเสนี) จึงได้กลับเข้ารับราชการอีกครั้งและได้รับพระราชทานตำแหน่งพระยาราชสุภาวดี ภายหลังจากเสร็จศึกเจ้าอนุวงศ์ ใน พ.ศ. 2372 แล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า

เจ้าอยู่หัวทรงโปรดฯ แต่งตั้งให้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นเจ้าพระยาบดินทรเดชา อัครมหาเสนาบดีที่สมุหนายก (Damrongrachanuphap 1961: 24 – 26) อาจกล่าวได้ว่า เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) เป็นทั้งฐานที่สำคัญของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะในด้านกำลังคนทั้งนี้เพราะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการควบคุมดูแลการกวาดต้อนและจัดส่งกำลังคนจากหัวเมืองลาวเข้ามายังหัวเมืองชั้นใน (Chotmaihet ratchakan thi Sam cho. so. 1191 lek thi 4) แต่ถึงอย่างนั้นขอบเขตอำนาจของเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ก็ไม่เพียงพอต่อการธำรงรักษาสิทธิธรรมและพระราชอำนาจของรัชกาลที่ 3 ให้มั่นคงได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทที่เจ้านายที่มีลำดับชั้นสูง เช่น วชิรญาณภิกขุ ทรงมี “อำนาจทางปัญญา” โดดเด่นเป็นที่ประจักษ์ ประกอบกับได้รับการสนับสนุนจากขุนนางที่มีอำนาจและบทบาทมากเช่นเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) ในตอนปลายรัชกาล

ด้วยสภาพการณ์เช่นนี้จึงมีผลทำให้บทบาททางวัฒนธรรมมีความสำคัญในการฐานะวิธีการแก้ไขปัญหาการเมือง ซึ่งวิธีหนึ่งที่จะได้กล่าวไว้ในบทความนี้คือ การสร้างความหมายของ “ความเป็นไทย” เพื่อกำหนดสถานภาพของคนชาติภาษาไทย และคนชาติภาษาอื่น ๆ ที่กำลังมีบทบาททางเศรษฐกิจ การเมือง ตลอดจนวัฒนธรรม และได้เข้ามาปรากฏตัวใน “โลก” ของชาวสยามในจำนวนที่เพิ่มมากขึ้น และอย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้น

สำหรับ “โลก” ในสมัยรัชกาลที่ 3 นั้นสามารถสะท้อนเห็นได้จากวรรณกรรมเรื่อง **นางนพมาศ** หรือ **ตำรับตำราชีวิตราชลักษณะ** วรรณกรรมที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพฯ อธิบายไว้ว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เนื้อหาแทรกไว้ตอนหนึ่ง (Nang nophamat 1963) วรรณกรรมเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นภูมิทัศน์ของสังคมรัตนโกสินทร์ที่มีความแตกต่างภายในสูง มีความหลากหลายของกลุ่มคนซึ่งถูก “สมมุติเรียก (เป็น) ชาติภาษาต่าง ๆ ให้พิสดารตามสติปัญญา” รวมทั้งสะท้อนให้เห็นบรรยากาศ “โลกาภิวัตน์ทางการค้า” (Phungsoondara 2018: 232) ที่ส่งผลให้กรุงรัตนโกสินทร์มั่งคั่งไปด้วย “สมณชีพราหมณ์ชนประชาชายหญิง หมู่ลูกค้าพาณิชจีนจามแขกฝรั่ง อเนกนานาประเทศภาษาต่าง ๆ ” (Nang nophamat 1963: 6) ซึ่งสภาพสังคมที่มีลักษณะเป็นพหุวัฒนธรรมเช่นนี้มีความหมายเป็นสิ่งที่แสดงถึงขอบเขตพระราชานุภาพและน้ำพระทัยที่กว้างใหญ่ไพศาล

ของพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ กล่าวได้ว่าเป็นภาพของสังคมที่มีผู้คนต่างชาติภาษา ต่างวัฒนธรรมสามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุนทรียภาพ ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร (Phungsoondara 2018: 228)

กระนั้น เมื่อพิจารณาจากทัศนะของชนชั้นนำสยามในช่วงเวลานั้นจะเห็นได้ว่าความหลากหลายตามที่ปรากฏอยู่ในเรื่องนางนพมาศไม่ได้ดำรงอยู่ในสังคมอย่างเสมอหน้ากัน ผู้ปกครองสยามมักมองว่าวัฒนธรรมและภูมิปัญญาตามแบบอย่างสยามมีความ “เหนือกว่า” วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของคนกลุ่มอื่น ๆ แม้แต่ในทางพุทธศาสนาซึ่งเป็นที่ยึดมั่นร่วมกันทั้งทวีปเอเชียอาคเนย์ หรือภายในสังคมพระภิกษุสงฆ์ก็มีการจัดลำดับความสูงต่ำเชิงวัฒนธรรม ยกตัวอย่างเช่น เรื่องลักษณะความงามของพระพุทธรูป ซึ่งจะเห็นได้จากเนื้อความในพระราชพงศาวดารข้อหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีต่อหม่อมพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่เป็นทำนองว่า พระพุทธรูปที่มีพุทธศิลป์ตามแบบอย่างสยามนั้นมีความงาม ขณะที่ “พระบาง” พระพุทธรูปที่ถูกเคลื่อนย้ายมาจากเมืองเวียงจันทร์ภายหลังการปราบปรามเจ้าอนุวงศ์นั้น มี “พุทธลักษณะวิลาส (แต่) ก็มีได้งามบริบูรณ์” ไม่ควรที่จะอัญเชิญเข้าประดิษฐานในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพราะจะทำให้ “ไม่จำเริญพระเนตร” อีกทั้ง “ไม่เฉลิมพระราชศรัทธา” (Prachoomphraratchaputta 1973: 187) หรือการที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชกำหนดให้สีกพระสงฆ์จากหัวเมืองลาวแล้วให้บรรพชาใหม่ ด้วยถือว่าการบรรพชาของพระสงฆ์ลาวเป็นโทษเพราะอักษรวิบัติ ซึ่งอาจมองได้ว่าเป็นการทำให้พระสงฆ์ลาวมีอายุพรรษาด้อยกว่าพระสงฆ์ไทย มีสถานภาพทางวัฒนธรรมที่ด้อยกว่า ทั้งนี้ เพื่อให้พระลาวยอมรับอำนาจและง่ายต่อการปกครอง และด้วยจุดมุ่งหมายเช่นนี้เองที่ทำให้จำเป็นจะต้องเน้นว่าพระสงฆ์ลาวด้อยกว่าพระสงฆ์ไทยเพราะมีโทษลักษณะ คือ “อักษรวิบัติ” (Yurungruangsak 2020: 113 and 236)

อนึ่ง การมองวัฒนธรรมต่างด้าวว่ามีสถานะด้อยกว่า โดยเฉพาะวัฒนธรรมลาว คงมีสืบเนื่องเรื่อยมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 4 ดังจะเห็นได้จากการที่บรรดาข้าราชการจำนวนหนึ่งพากันเข้าชื่อทำเรื่องทูลเกล้าฯ ถวายความเห็น ว่า ควรส่งพระเสริม พระไสย พระสุก และพระแทรกคำ กลับไปประดิษฐานยังเมืองลาว เพราะพระพุทธรูปเหล่านี้ได้นำมาซึ่งภัยพิบัติทั้งฝนแล้งและความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจ

เนื่องด้วยพระพุทธรูปเหล่านี้เป็นของบ้านร้างเมืองร้างมักมีปิศาจสิงสู่ หรือที่ลาวเรียกว่า “พุทธรักษ์” (Limsuwan 1994: 67)

อย่างไรก็ตาม “ความเป็นไทย” ที่ก่อรูปสร้างขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 หรือที่เรียกได้ว่าความเป็นไทยอย่างสยามเก่านั้นมีความแตกต่างจาก “ความเป็นไทย” ที่ได้รับการสถาปนาขึ้นในสมัยหลัง (ช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7) กล่าวคือ ความหมายของความเป็นไทยในสมัยรัชกาลที่ 3 หรือความเป็นไทยอย่างสยามเก่าคือ มุ่งทำให้ “คนไทย” ซึ่งหมายถึงคนที่ใช้ภาษาไทยมีความหมายและสถานะที่เหนือกว่าคนกลุ่มอื่น ๆ ที่ดำรงอยู่ในสังคมเดียวกัน และให้ความสำคัญแก่การทำให้พระมหากษัตริย์ไทย (อันหมายถึงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นสำคัญ) มีสถานะเป็น “ธรรมิกราชาธิราช” ซึ่งหมายถึงพระมหากษัตริย์ที่บรรดาสมณชีพราหมณ์ มุลนาย ไพรทาส “ทุกชาติพันธุ์ – ชาติภาษา” พึงยอมรับในพระราชอาณัติสิทธิ์และสำนึกในพระมหากษัตริย์คุณของพระองค์ ขณะที่ความเป็นไทยในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์จะให้ความสำคัญกับการตกแต่งนิสสัยใจคอประชากรทุกหมู่เหล่าให้ยอมรับการแบ่งคนออกเป็นลำดับชั้น ในบริบทที่มีการสลายตัวของระบบไพร่และทาส (ช่วงระยะเลิกทาสในสมัยรัชกาลที่ 5) และก่อให้เกิดความสำนึกในเอกภาพของชาติภายใต้การปกครองแบบไทยที่มีพระมหากษัตริย์และพุทธศาสนาเป็นหัวใจสำคัญ (Sattayanuruk 2014: 7 – 8) นอกจากนี้ ความเป็นไทยอย่างสยามเก่ายังได้มุ่งเน้นที่จะทำให้ความหลากหลายของผู้คนในสังคมเลือนลางหายไป เพราะ “โลก” ที่ชนชั้นนำในสมัยรัชกาลที่ 3 คำนึงเป็นโลกที่ยังต้องอาศัยระบบไพร่ที่ประกอบขึ้นด้วยชุมชนชาติพันธุ์ - ชาติภาษาต่าง ๆ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นโลก “เรา” สามารถที่จะมองเห็น “เขา” ได้โดยพิจารณาถึงความแตกต่างที่วางอยู่บนฐานทางวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิต ซึ่งที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดก็คือภาษา (Eoseewong 2012: 311) ดังนั้น จุดมุ่งหมายสำคัญของความเป็นไทยอย่างสยามเก่าที่ถูกทำให้ก่อร่างสร้างตัวขึ้นมาจากการดำเนินบทบาททางวัฒนธรรมของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็คือ การเสริมสร้างพระราชอำนาจนำทางวัฒนธรรมของพระเจ้าแผ่นดินรัชกาลที่ 3 เป็นสำคัญ ไม่ใช่เพื่อการ “รวมชาติ” อย่างเช่นความเป็นไทยในสมัยต่อมา

การนิยามความหมายและการให้ความสำคัญแก่ “ความเป็นไทย” ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 หรือในระยะเปลี่ยนผ่านนี้ยังไม่มีจุดมุ่งเน้นที่จะกลืน “ความเป็นต่างดาว”

ให้กลายเป็นเอกภาพเดียวกันกับกลุ่มคนและวัฒนธรรมในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างอันมีกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลาง ในทางกลับกันพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งเสริมความหลากหลายทางวัฒนธรรมผ่านการวางพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ตามคติทางพุทธศาสนา อันได้แก่ คติจักรพรรดิราชและธรรมิกราชาธิราช กล่าวคือทรงวางพระองค์เป็นที่พึ่งของคนทุกชาติภาษาด้วยการปฏิบัติพระองค์ตามพระราชจรรยาของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นจักรพรรดิราช ว่าด้วยการบำเพ็ญจักรวรรดิวัตรหรือการสงเคราะห์คนกลุ่มต่าง ๆ และการพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภค (Wannarat 1982: 189) ซึ่งคดีนี้ปรากฏชัดเจนเมื่อพระองค์พระราชทานนามวัดสามปลื้มว่า “จักรวรรดิราชวาส” หรืออีกด้านหนึ่งคือ ทรงสนับสนุนการซ่อมสร้างวัดวาอารามและวัตถุในพระพุทธศาสนา ทรงส่งเสริมการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมของภิกษุสงฆ์สามเณร ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ขยายขอบเขตโรงงานซึ่งสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 2 ทรงพระราชทานข้าวให้นายเรือสำเภที่เดินทางไปค้าขายนำไปแจกจ่ายแก่ชาวจีนยากจนในเมืองจีน และโปรดฯ ให้ราษฎรถวายฎีการ้องทุกข์ได้โดยจัดให้ตั้งกลองวินิจฉัยเอกรั้วที่หน้าพระบรมมหาราชวัง เพื่อให้ราษฎรได้มาตีกลองร้องทุกข์ (Juchitarom 1985: 34) เป็นต้น

ในอีกทางหนึ่งอาจกล่าวโดยง่ายได้ว่า การนิยามความหมายและให้ความสำคัญแก่ “ความเป็นไทย” ในระยะเปลี่ยนผ่านมีจุดมุ่งเน้นให้ประชากรทุกชั้นทุกชาติภาษา มีสำนึกยอมรับระบอบเดชะนุภาพและพระราชอาณัติสิทธิ์ขององค์พระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (โดยเฉพาะรัชกาลที่ 3 เป็นสำคัญ) แตกต่างจากการนิยามความหมายของความเป็นไทยในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มุ่งเน้นการตกแต่งนัยใจคอให้ประชากรทุกเหล่าหมู่มีสำนึกในความเป็นเอกภาพของชาติ ทั้งนี้เพราะความเป็นไทยอย่างสยามเก่าได้รับการสถาปนาขึ้นในบริบทที่เชื้อชาติไม่ใช่กฎเกณฑ์ในการแบ่งแยกตนเองออกจากผู้อื่น หรือแบ่งแยกพวกเรออกจากพวกเขา ดังนั้น “ชาติ” จึงไม่ถือเป็นจุดมุ่งเน้นสำคัญของความเป็นไทยอย่างสยามเก่า หากแต่เป็นการเสริมสร้างความชอบธรรมทางการเมืองและธำรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจนำของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ โดยตระหนักถึงการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมอันหลากหลาย เนื่องจากความหลากหลายนั้นมีความจำเป็นต่อการปกครองอาณาประชา

ราชวาทที่อาศัย “ชุมชนชาติพันธุ์” เป็นพื้นฐาน แต่ถึงกระนั้น ราชสำนักสยามก็ได้มีความพยายามสร้างความหมายของ “คนไทย” และ “ความเป็นไทยอย่างสยามเก่า” ให้เหนือกว่าผู้คนต่างด้าวและวัฒนธรรมต่างแดน ซึ่งจะได้อธิบายถึงในลำดับถัดไป

#### การนิยาม “ชาติภาษาไทย” และ “คนไทย”

การให้ความสำคัญกับ “ชาติภาษาไทย” ในสมัยรัชกาลที่ 3 สามารถสะท้อนเห็นได้จากปรากฏการณ์ความตื่นตัวเรื่อง “อ่านออกเขียนได้” ในหมู่ชนชั้นนำสยาม และการพัฒนาแบบเรียน การแต่งแบบเรียนใหม่ และการพัฒนาครูผู้สอน (พระสงฆ์) สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า สมัยรัชกาลที่ 3 การศึกษามีความสำคัญมากยิ่งขึ้น (Yangcharoen & Thanaprasitphattana 1986: 48) แบบเรียนที่ได้รับการปรับปรุงและแต่งขึ้นใหม่ ได้แก่ หนึ่ง **จินตามณี** ตำราเรียนหนังสือไทยสมัยอยุธยาที่แต่งโดยพระโหราธิบดี กวีในราชสำนักพระนารายณ์ แบบเรียนเรื่องนี้ถูกคัดลอกใหม่หลายสำนวน เฉพาะที่มีการคัดลอกในสมัยรัชกาลที่ 3 มีจำนวน 3 เล่ม หนึ่งจินตามณีนับความสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก สอนจินตามณีนับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท (พระองค์เจ้าอนุวงศ์) ที่แต่งขึ้นใน พ.ศ. 2392 ตามพระราชปรารภเกี่ยวกับการศึกษาของพระเจ้าลูกยาเธอขึ้นเล็ก (Sapploy 1992: 29) และสามจินตามณีนับหมอบรัดเล อันเป็นฉบับสำรวมใหญ่ที่รวมเอาตำราแบบเรียนภาษาไทยหลายเล่มมาพิมพ์เข้าไว้ด้วยกัน เป็นต้นว่า ประถม ก กา แจกลูกอักษร ประถมมาลา ปทานุกรมคำราชาศัพท์ รวมถึงสอดแทรกเรื่องคำอธิบายต่าง ๆ และเครื่องหมายวรรคตอนในภาษาอังกฤษไว้ด้วย (Kromsilapakorn 2018: 5)

สอง **ประถมมาลา** แต่งโดยพระเทพโมลี (ฝั๋ง หรือ ฟัง) มีสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่พระเทพโมลี ณ วัดราชบูรณะ (Kromsilapakorn 1970: 1 – 2 and 101 – 102)

สาม **ประถม ก กา** ซึ่งไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดว่าผู้ใดแต่ง แต่เมื่อพิจารณาจากการใช้ตัวอักษรและสำนวนภาษาพบว่าคล้ายคลึงกับประถมมาลาจึงมีผู้สันนิษฐานไว้ว่าอยู่ในสมัยเดียวกัน (Yangcharoen & Thanaprasitphattana 1986: 50)

ทั้งนี้ เป็นที่น่าสนใจที่จินตามณีอาจเป็นแบบเรียนสำหรับผู้ที่จะถวายตัวเข้ารับราชการหรือผู้ที่ฝึกหัดเป็นกวี เนื่องจากรวบรวมถ้อยคำที่อาจเขียนผิด คำยืมจากภาษาต่างประเทศ คำพ้องรูป พ้องเสียง ตลอดจนคำที่ใช้ในภาษาไทยอื่น อีกทั้งมีการ

อธิบายพร้อมยกตัวอย่างวิธีการแต่งคำประพันธ์ต่าง ๆ ประกอบด้วย (Kromsilapakorn 2008: 7) ประกอบกับโคลงกระทู้นั้นตอนต้นเรื่องทีกล่าวว่า

“...ขอผูกตำนาน ตำนานอรรธการ ตำนานเกลากลอน  
เป็นบทย้อมผูก เป็นครูอักษร เป็นโคลงกาพย์กลอน พัด  
บทต้นปลาย...”

(Kromsilapakorn 2018: 31)

ยังเป็นการเน้นย้ำให้เห็นว่าจินตนิพนธ์เป็นแบบเรียนที่เน้นหนักในทางฝึกฝนกวีมากกว่าสอนอ่านเขียน ขณะที่แบบเรียนเรื่องประณมมาลาที่มีเนื้อหาเป็นคำกลอนสอนอ่านตามมาตราตัวสะกด ซึ่งคำกลอนสอนอ่านนี้เป็นวิธีการสอนเรื่องอักขระที่นิยมมากในสมัยรัชกาลที่ 3 และจะมีการสอนเกี่ยวกับสุภาพคดีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเล่าเรียนควบคู่ไปด้วย ลักษณะเนื้อหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งของแบบเรียนเรื่องประณมมาลา คือ มีคำกลอนอธิบายเกี่ยวกับอักขระที่ใช้ในบาลี ซึ่งคล้ายคลึงกับแบบเรียนเรื่องประณม ก กา ดังนั้นเมื่อพิจารณาแล้วจึงเห็นว่าแบบเรียนสองเรื่องหลังนี้มุ่งเน้นสั่งสอนผู้เรียนในทางอ่านออกเขียนได้มากกว่าทางกวี

อย่างไรก็ตาม แบบเรียนที่ได้รับการพัฒนาหรือแต่งขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 3 ไม่ว่าจะเน้นทางกวีหรือทางอ่านออกเขียนล้วนแล้วแต่สอดคล้องกับโลกทัศน์ที่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม เป็นต้นว่า การเน้นคุณค่าของการศึกษาโดยชี้ให้เห็นของการรู้หนังสือและโทษของการไม่รู้หนังสือ (Yangcharoen & Thanaprasitphattana 1986: 52) ตัวอย่างเช่น คำกลอนในประณม ก กา ความว่า

“นักปราชญ์ลาคิด พุฒไม่ผิดข้อสัจหมด  
จะเกิดประเสริฐยศ มิได้อดแต่สักหนิด”

(Kromsilapakorn 1970: 24)

การผูกโยงคุณประโยชน์ของการรู้หนังสือเข้ากับการได้มาซึ่งทรัพย์สินคุณธรรมอันจะนำไปสู่การเลื่อนสถานะสังคม ตัวอย่างเช่น

“ถ้ารู้วิชา                      ประเสริฐหนักหนา  
ชุน้ำราศรี                      จะไปแห่งใดมีคนปรานี  
ยากไร้ไม่มี                      สวัสดิ์มงคล”

(Bradley 2006: 38)

และการให้ความสำคัญกับวิชาเลขซึ่งเป็นความรู้สำคัญของพ่อค้า ดังเช่นคำกลอนในเรื่องประณมมาลาความว่า

“แม้เป็นพ่อค้าเรียนเลขเรียนผา                      จงว่าแตกฉาน  
กำไรต้นทุน                      ซื้อคุณขายหาร  
จะได้คิดอ่าน                      การซื้อการขาย”

(Yangcharoen & Thanaprasitphattana

1986: 54)

โลกทัศน์ดังกล่าวนี้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของบริบททางเศรษฐกิจที่มีการขยายตัวของระบบตลาด เงินตรา และทุนนิยม ทำให้สังคมหันมาให้ความสำคัญกับการใช้ฐานะทางเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือสำหรับเลื่อนชั้นทางสังคม อย่างไรก็ตามเมื่อสำรวจเนื้อความที่ปรากฏอยู่ในแบบเรียนสมัยรัชกาลที่ 3 มีข้อสังเกตอีกประการหนึ่งว่า แบบเรียนซึ่งถูกแต่งและปรับปรุงขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 นี้ มิได้ใช้เรียนกันแต่เฉพาะบรรดากุลบุตร กุลธิดาของบรรดาชนชั้นน่านสยามเท่านั้น หากแต่หมายรวมไปถึงลูกหลานมูลนายจากประเทศราชที่ถูกส่งมาศึกษาเล่าเรียนในกรุงเทพฯ ในฐานะตัวประกันด้วย (Theerasasawat 2000: 116) ทั้งนี้เพราะมีการกล่าวถึงคนต่างชาติพันธุ์ – ชาตินาญะไวกะในแบบเรียน ยกตัวอย่างเช่น ในเรื่องประณม ก กา ที่กล่าวว่า “...คนญวนเขมรมอญ อยู่นครพนมแสนหมื่น...” และ “...ทวยมอญลาว ไฉ้ผมยาว ๆ ต้องเกล้าผมมวย...” (Bradley 2006: 21 and 37) เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่าการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับผู้คนที่มิอยู่หลากหลายในสังคมในทางอื่น ๆ ด้วย มิใช่ปรากฏอยู่แต่เฉพาะที่จารึกไว้ในวัดพระเชตุพนฯ (วัดโพธิ์) เท่านั้น ขณะเดียวกันก็อาจกล่าวได้ในอีกทางหนึ่งว่า การพัฒนาหรือแต่งแบบเรียนขึ้นใหม่นี้เป็นการพยายามทำให้อัตลักษณ์คนไทย (หมายถึงคนที่ใช้ภาษาไทย) มีสถานะเหนือกว่าคนต่างด้าว

โดยเฉพาะคนต่างด้าวกลุ่มลาว มอญ และเขมร ซึ่งเป็นคนกลุ่มที่ชนชั้นนำสยามในช่วง  
ขณะนั้นมองว่ามีสถานะด้อยกว่า ดังจะสะท้อนได้จากโคลงจินตามณีของกรมหลวง  
วงษาราชสนิทที่ปรากฏในหนังสือแบบเรียนจินตามณี ความว่า

|                        |                   |
|------------------------|-------------------|
| “เมืองขึ้นเมืองออกชั้น | คนนา              |
| โทตรีเอกจัตวา          | อคร้าว            |
| ประเทศราชชาติภาษา      | คนต่าง            |
| ขอมแขกมลาวคีนค้าว      | เขตรแคว้นแดนสยาม” |

(Wongsathiratsanit 2006: 3)

นอกเหนือไปจากการพัฒนาและแต่งใหม่แบบเรียนแล้ว ความพยายามในการ  
ทำให้คนไทยและความเป็นไทยอย่างสยามเก่ามีสถานะเหนือกว่าผู้คนและวัฒนธรรม  
จากต่างด้าวต่างแดน ยังสามารถสะท้อนเห็นได้จากการที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า  
เจ้าอยู่หัวทรงโปรดฯ ให้จารึกวิทยาการความรู้ และสุภาษิตคำสอนต่าง ๆ ไว้ที่วัด  
พระเชตุพนฯ โดยให้จารึกเป็นภาษาไทย และจากการที่ ทรงโปรดฯ ให้อาราธนา  
สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสนิพนธ์ “ปกรณ์” หรือตำราบาลีพุทธประวัติขึ้น  
(พ.ศ. 2368) จากนั้นทรงอาราธนาให้แปลพระนิพนธ์นั้นออกเป็นภาษาไทย ซึ่งพระ  
นิพนธ์ได้เป็นที่รู้จักกันในเวลาต่อมาในชื่อเรื่อง **พระปฐมสมโพธิกถา** รวมถึงการที่ทรง  
โปรดฯ ให้วิชญาณภิกษุและพระสงฆ์ธรรมยุติแปลพระสูตรออกเป็นภาษาไทยด้วย  
ซึ่งในประเด็นการดำเนินบทบาททางวัฒนธรรมด้านการสนับสนุนให้มีการปริวรรต  
คัมภีร์ทางพุทธศาสนาออกเป็นภาษาไทย มีนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์เช่น นิธิ  
เอียวศรีวงศ์ มองว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่  
พิเศษมากกว่าเพียงเพื่อให้มีพุทธประวัติในภาษาไทย เนื่องจากพระองค์ทรงเป็นผู้ทำ  
หน้าที่เลือกตั้งแต่คัมภีร์ที่จะแปล ตลอดจนข้อความที่เพิ่มเติมลงไปตาม โดยเฉพาะใน  
เรื่องพระปฐมสมโพธิกถาอาจกล่าวได้ว่าความคิดสำคัญที่ปรากฏในงานนี้คือสิ่งที่  
รัชกาลที่ 3 ทรงเลือกสรร (Eoseewong 2012: 346, 363) ทั้งนี้ การเลือกของ  
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีนัยยะทางการเมืองที่สำคัญคือ หมายถึงการที่  
พระองค์ทรงดำเนินพระราชกรณียกิจทางวัฒนธรรมในแนวทางเดียวกับ  
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นการต่ออายุให้พระพุทธศาสนาตาม

คติปัญจอันตรธาน พร้อมทั้งชำระให้พระพุทธรูปศาสนามีความเป็นเหตุเป็นผลมากขึ้น (Eoseewong 2012: 362) ซึ่งการดำเนินบทบาทเช่นนี้เป็นเครื่องหมายยืนยันได้ว่า พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีสิทธิธรรมในฐานะผู้สืบเชื้อสาย ผู้มีพระราชจริยวัตร และมีความเอาพระทัยใส่ในการทำนุบำรุงพระศาสนาเอกเช่นเดียวกับองค์ปฐมกษัตริย์

จากทั้งหมดในข้างต้น อาจกล่าวได้แล้วว่าการดำเนินพระราชกรณียกิจทางวัฒนธรรม เป็นวิธีการแก้ไขปัญหาการเมืองที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการรักษาความมั่นคงของพระราชอำนาจของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะในแง่การทำให้ชาติภาษาไทยอันเป็นภาษาของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง มีสถานะเป็นมาตรฐานด้านการศึกษาสำหรับบุคคลผู้ที่จะถวายตัวเข้าเป็นข้าราชการในราชสำนัก (Kromsilapakorn 2008: 7) พร้อมทั้งกลายเป็นมาตรฐานในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ใหม่กว่า มีความเป็นเหตุเป็นผลมากกว่า เนื่องจากผ่านการตรวจสอบชำระแล้ว ในบริบทที่ชนชั้นนำสยามยังต้องพึ่งพาอาศัยชุมชนชาติพันธุ์เป็นฐานในการปกครองและการจัดเก็บผลประโยชน์ และเป็นบริบทที่มีผู้คนต่างชาติพันธุ์ – ชาติภาษาเข้ามาอยู่อาศัยในประเทศและทำการค้าเป็นจำนวนมาก เพราะการทำให้คนไทยและความเป็นไทยอย่างสยามเก่ามีความเหนือกว่าคนต่างด้าวและความเป็นต่างแดนนี้ เอื้อประโยชน์แก่การปกครองประชากรที่มีอยู่อย่างหลากหลายและการจัดสรรอำนาจภายในหมู่ชนชั้นนำ

อย่างไรก็ตาม ความพยายามของชนชั้นนำสยามในการทำให้วัฒนธรรมต่างด้าวมีสถานะด้อยกว่าไม่ได้ครอบคลุมถึงกลุ่มคนจีนและวัฒนธรรมจีน เพราะทั้งคนจีนและวัฒนธรรมแบบอย่างจีนเป็นที่นิยมในหมู่ชนชั้นนำสยาม โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีพระราชนิยมในสถาปัตยกรรมจีนเป็นอย่างมาก ดังสะท้อนเห็นได้ตั้งแต่เมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัดจอมทอง (และทรงพระราชทานนามใหม่ว่าวัดราชโอรส) ให้มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมตามแบบอย่างจีน เป็นต้นว่า อุโบสถที่หน้าบรรพประดับด้วยปูนปั้นลวดลายจีนและประดับด้วยกระเบื้องเคลือบสีต่าง ๆ ไม่มีไขรา ไม่มีประดับตกแต่งด้วยข้อฟ้า ใบระกา และหางหงส์ หากแต่มีลักษณะเป็นปั้นลมอย่างจีน (Nimlek 1983: 51 – 52) ภายในอุโบสถมีภาพจิตรกรรมฝาผนังเสนอเรื่องราวอย่าง

จีน ได้แก่ ภาพเครื่องตั้งโต๊ะบูชาแบบจีน และภาพสมถึก ซึ่งจากหลักฐานเอกสารทางประวัติศาสตร์ทำให้เชื่อได้ว่าวัดราชโอรสเป็นวัดแรกที่มีการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังเช่นนี้ (Chaiyapotpanit 2004: 16) ภายหลังเมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์แล้วก็ทรงโปรดฯ ให้ซ่อมสร้างวัดวาอารามอีกมาก โดยส่วนใหญ่ของวัดที่ได้รับการอุปถัมภ์ก็มักจะมีลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมแบบจีน ตัวอย่างเช่น **วัดนางนอง** ที่ทรงโปรดฯ ให้สถาปนาขึ้นใหม่ทั้งวัด เมื่อแล้วเสร็จได้ปรากฏว่ามีภาพจิตรกรรมฝาผนังรูปอก ลก ชิว อยู่ภายในอุโบสถบริเวณผนังสกัดตรงข้ามพระประธาน (Leksukhum 2005: 209) หรืออีกที่หนึ่งคือ**วัดยานนาวา** ที่ทรงโปรดฯ ให้มีการซ่อมแซมต่อจากสมเด็จพระบรมอัยกาธิราช ภายในวัดมีสถาปัตยกรรมแบบอย่างจีนที่สำคัญคือ พระเจดีย์บนเรือสำเภา ซึ่งโปรดฯ ให้สร้างขึ้นด้วยเหตุที่ขอให้เจดีย์นี้เพื่อเป็นภาพแทนของเรือสำเภาที่ใช้ในการค้าขายระหว่างประเทศซึ่งในขณะนั้นกำลังถูกแทนที่ด้วยเรือกำปั่นแบบของฝรั่ง และยังเพื่อเป็นการอุปมาถึงหลักธรรมในเวสสันดรชาดกที่เปรียบเสมือนยานนาวาอันจะนำพามนุษย์และสรรพสัตว์ก้าวข้ามสังสารวัฏ โดยภายในสำเภามีรูปหล่อพระเวสสันดร กัญหา และชาลีประดิษฐานไว้ รวมถึงมีจารึกที่ว่าด้วยเวสสันดรชาดกทั้งภาษาไทยและภาษาจีนอย่างละหนึ่งแผ่น (Damrongrachanuphap 1927)

เรื่องพระราชานิยมในสถาปัตยกรรมและศิลปะอย่างจีนที่ทรงมีมาตั้งแต่ก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์และเรื่อยมาจนตลอดรัชสมัยนี้ อาจนับเนื่องได้ว่าเป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ที่ส่งผลให้ราชสำนักสยามรับเอาชาวจีนจำนวนมากเข้าสู่ราชอาณาจักรและเข้าสู่ระบบราชการ ประกอบกับคนจีนมีฐานะเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจแบบตลาด มีสถานะเปรียบเป็นแขนขาในการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของชนชั้นนำสยาม ด้วยเหตุนี้คนจีนและความเป็นจีนจึงไม่ถูกทำให้มีสถานะด้อยกว่าเช่นเดียวกับวัฒนธรรมต่างด้าวอย่างลาว มอญ หรือเขมร นอกจากนี้ การให้ความสำคัญกับความเป็นจีนผ่านทางรูปแบบสถาปัตยกรรม หรือแม้แต่การจารึกชาดกในพุทธศาสนาเป็นภาษาจีนในสมัยรัชกาลที่ 3 อาจมองได้ว่าเป็นความพยายามผูกใจผู้พลัดถิ่นชาวจีนที่อพยพเข้ามาให้เชื่อมั่นในประเทศสยาม โดยแสดงออกผ่านการให้ วัตถุที่เห็นได้ชัดเช่นวัด ที่ซึ่งเป็นวัตถุที่สามารถสร้างเสริมความมั่นคงทางจิตใจแก่ผู้พลัดถิ่นเหล่านี้ได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะในช่วงเวลานั้นชาวจีนมีทางเลือกที่จะอพยพไปสู่ดินแดนต่าง ๆ ได้หลากหลายภูมิภาค

ทั่วโลก รวมทั้งในดินแดนอาณานิคมของชาติมหาอำนาจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และด้วยศักยภาพของชาวจีนจึงทำให้ชนชั้นนำสยามพยายามผูกใจชาวจีนด้วยความ เป็นจีน เพื่อดึงดูดชาวจีนให้หลั่งไหลเข้ามาสู่สยามเพระนั่นหมายถึงการที่เศรษฐกิจ แบบการค้า การผลิตเพื่อการค้า และระบบเงินตราในสยามจะขยายตัวมากยิ่งขึ้น และอันที่จริงก็เพิ่งจะในยุคที่เกิดรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ขึ้นแล้วนี่เองที่ความเป็นจีน อันประกอบด้วยอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจและการเมือง เช่น เสรีนิยม สังคมนิยม ประชาธิปไตย สาธารณรัฐ ฯลฯ ได้ถูกทำให้กลายเป็น “คนอื่น” และมีการกดดันให้ คนจีนยอมรับ “ความเป็นไทย” มากขึ้นเพื่อลดอิทธิพลของ “ความเป็นจีน” ซึ่ง สำหรับในประเด็นนี้ผู้เขียนใคร่ที่จะขอเสนอข้อสังเกตเอาไว้ในบทความนี้ เนื่องด้วย ข้อจำกัดที่ทำให้ยังไม่สามารถศึกษาได้โดยละเอียด

## บทสรุป

จากลักษณะการปกครองที่วางอยู่บนฐานชุมชนชาติพันธุ์เป็นสำคัญประกอบ กับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่นำมาซึ่งความหลากหลายของผู้คน และวัฒนธรรมในสังคม ส่งผลทำให้มีการขยายอำนาจและอิทธิพลของราชสำนักออก สู่หัวเมือง ประกอบกับการอพยพเข้ามาของกลุ่มคนต่างชาติพันธุ์ - ชาติภาษาทั้งที่ ถูกกวาดต้อนและโดยสมัครใจ ก่อให้เกิดปัญหาการเมืองระหว่างพระบาทสมเด็จพระ นั้่งเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเจ้านายและขุนนางที่เคยเป็นพันธมิตรกันมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 ผู้ซึ่งได้รับผลประโยชน์จากความเปลี่ยนแปลงของบริบทในแง่ที่สนับสนุนให้มีอำนาจ กำลังคน และฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่นคงยิ่งขึ้น และมีอำนาจทางปัญญาเป็นที่ ประจักษ์ ด้วยสภาพการณ์เช่นนี้พระบาทสมเด็จพระนั้่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงไม่สามารถ แก้ไขปัญหาได้โดยวิธีการที่รุนแรงได้เพียงอย่างเดียว เพราะมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ จะต้องสร้างเสริมสิทธิธรรมและความมั่นคงให้แก่พระราชอำนาจ การจะเลือกใช้แต่ วิธีการที่รุนแรงอาจก่อให้เกิดปัญหาที่แหลมคมยิ่งกว่า เพื่อกำหนดสถานภาพและจัด วางตำแหน่งแห่งที่ของคนชาติภาษาไทย และชาติภาษาอื่น ๆ ที่เพิ่มจำนวนมากขึ้นใน โลกของชาวสยาม อีกทั้งยังเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

เนื่องด้วยความจำเป็นดังนี้ ดังนั้นจึงทรงเลือกใช้วิธีการดำเนินบทบาททาง วัฒนธรรมด้านการสนับสนุนให้ภาษาไทยมีสถานะเป็นมาตรฐานทางการศึกษา และ

การเผยแพร่พุทธศาสนา โดยมีจุดมุ่งเน้นที่สำคัญคือทำให้คนไทยและความเป็นไทยมีความเหนือกว่าคนอื่นและความเป็นอื่น เพื่อเสริมสร้างให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสามารถธำรงรักษาไว้ซึ่งสถานะผู้ครองอำนาจนำกล่าวคือเพื่อยามให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีสถานะเป็นธรรมิกราชาธิราช ผู้ซึ่งพสกนิกรในทุกชาติพันธุ์ - ชาติภาษาต่างให้การยอมรับในพระราชาอาณัติและสำนักในพระมหากฤษฎาธิคุณของพระองค์

แต่ถึงกระนั้น ความเป็นจีน อันหมายถึงคนจีนและวัฒนธรรมจีนดูจะเป็นสิ่งที่ได้รับสถานภาพพิเศษอันเนื่องมาจากเป็นที่นิยมของหมู่ชนชั้นนำสยาม โดยเฉพาะในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อาจเป็นเพราะว่าคนจีนมีบทบาทสำคัญทางเศรษฐกิจและเป็นกลไกสำคัญในการแสวงหารายได้และผลประโยชน์ของกลุ่มชนชั้นนำ จึงส่งผลให้รูปแบบทางศิลปะและสถาปัตยกรรมจีนถูกนำมาใช้ในการสร้าง “วัฒนธรรมทางวัตถุ” เพื่อดึงดูดให้คนจีนอพยพมาสู่เมืองไทยและใช้ชีวิตอยู่ในเมืองไทยยาวนานกว่าเดิม ซึ่งผู้เขียนบทความใคร่จะขออนุญาตตั้งเป็นข้อสังเกตไว้เพื่อรอการศึกษาอย่างลึกซึ้งต่อไป

## References

- Bradley, D. (2006). *Jindamanee Chabap mōpratlē* [Jindamanee in Dan Beach Bradley Version]. Bangkok: Kositt.
- Kamalaporn, S. (1986). '*Amnāt nāthī læ botbāt khōng kōsathibōdī nai samai rattanakōsin* [The Authority and Role of the Kosathi bodi during the Rattanakosin Period] (Master's thesis, Chula longkorn University).
- Chaiyapotpanit, A. (2004). *Ittipol sinlapachhīn nai ngān čhitkam bēp nōk yang samai ratchakān thī Sām* [Influence of Chinese Decorative Art on Paintings of Royal Preference: King Rama III] (Master's thesis, Silpakorn University).
- Čhotmāihēt ratchakān thī Sām chō Sō 1186 lek thi 39* [Record of the King Rama III era]. National Library of Thailand, Department of Manuscript and Inscriptions.
- Čhotmāihēt ratchakān thī Sām chō Sō 1200 lek thi 5* [Record of the King Rama III era]. National Library of Thailand, Department of Manuscript and Inscriptions.
- Čhotmāihēt ratchakān thī Sām chō Sō 1200 lek thi 18* [Record of the King Rama III era]. National Library of Thailand, Department of Manuscript and Inscriptions.
- Čhotmāihēt ratchakān thī Sām chō Sō 1911 lek thi 4* [Record of the King Rama III era]. National Library of Thailand, Department of Manuscript and Inscriptions.
- Damrongrachanuphap, H.R.H. Krom Phraya. (1927). *Athibāi rūang samphā watyānnāwā* [Explaining about Watyannawa]. Phra Nakorn: Sophonphipanthathanakorn.
- \_\_\_\_\_. (1928). *Laksana kānpokkhrōng siam tē bōrān* [Aspect of Ancient Siam's Governing]. Phra Nakorn: Sophonphipanthathanakorn.
- \_\_\_\_\_. (1961). *Prawat čhaophrayā mahāsēnā (bunnag) prawat čhaophrayā pdinhōndēchā (Sing Singhasēnī) prawat čhaophrayā yommarāt (Pan Sukhum)* [The Biography of Three Pharya]. Bangkok: Khurusaphā.
- \_\_\_\_\_. (2018). *Phraniphon khwāmsongčham khōng kromphrayā damrongrāchānuphāp* [Collected Memories of Prince Damrong]. Bangkok: Thaiqualitybooks.

- Eoseewong N, (2012). *Pākkai læ bairīa* [Pen and Sail]. Nonthaburi: Fadio kan.
- Juchitarom, Ch. (1985). *Phramahākasatri kap kanchai khwām samphan thāng khrūyāt nai kāmūang kānpokkhrōng* [The King and the use of Kinship in Government and Politics] (Master's thesis, Silpakorn University).
- Kalāhōm, Krasūang [Ministry]. (1953). *Thī ra luk wan sathāpanā krasūang kalāhōm* [Commemoration of the Foundation Day of Ministry of Defence]. Phra Nakorn: Aksornprasert.
- Ketmaenkit, P. (1972). *Ēkkasān khōng Crawford* [The John Crawford Papers]. Bangkok: Krom Silpakorn.
- Khāo tōn ton ratchakān thī Sām Tām rāingān rāchakān* 'angkrit [Report of the British govern at Singapore about the begins of the reign of King Rama III]. (1932). printed on cremation of His Royal Highness Prince Lopburi.
- Leksukhum, S. (2005). *Čitkamthai samai ratchakān thī Sām: Khwāmkhīt plīan kānsadēng 'ōk kō plīantām* [Transformation of Thought and Representation in Paintings of King Rama III Era]. Bangkok: Muangboran.
- Limsuwan, U. (1994). *Thatsana khōng phū pokkhrōng thai kap kham wā lāo nai samai rattanakōsin* ["Lao" in the Vision of The Rulers in the Rattankosin Period] (Master's thesis, Srinakharinwirot University).
- Nāng nopmāt rīr tamrap thāosīčhulālak* [The Lady Nophamat]. (1963). Bangkok: printed on cremation of Governor Luangprajucksatchukan (Udom Tattanon).
- Nikrodha, P. (1970). *Botbāt khōng sēnābōdī hēng trakūn bunnag nai kānpokkhrōng prathedsiam Tangtā ratchakān thī Nung Thung ton ratchakān thī Hā* [The Administrative Role of the Minister of the Bunnag Family in Siam from 1782 to 1873] (Master's thesis, Chulalongkorn University).
- Nimlek, S. (1983). *Rācha 'ōnsāthirāt Watpračham ratchakān thī Sām* [Wat - Ratchaorasaram: The Temple of King Rama III]. Journal of Architecture, Silpakorn University, special volume. 51 - 52.
- Pengsangtong, S. (1985). *Phramahākasatri Phrabōromwongsānu wonglækhunnāng: Kāmūangthaisamairattanakōsin Phō.Sō. 2325 - 2416* [Kings, Princes and Nobles: Thai Politics during 1782 - 1873 of the Bangkok Period] (Master's thesis, Chulalongkorn University).

- Phraphonmabundit. (2013). *Prawat Wat Prayurawongsāwāsō* [The History of Wat Prayoonwong]. Bangkok: Chen Printing Limited Partnership.
- Phungsoondara, V. (2018). Čhintaphāp phahu‘ārayatham: Čhāk nāngnopmāt thung phrarātpthithīsipsōngdūan [Imagery of diversity from Lady Nophamat to Royal Ceremonies of the Twelve Months]. In Chunlawong, S. (ed.), *Thokthiāng rīang khunkhā Sōng wādūai khwām lāklāi thāng watthanatham* [Debate about value of diversity in cultural 2]. Bangkok: Khledthai.
- Piyabhan, B. (1998). *Lāo nai krung rattanakōsin* [The Lao in Early Bangkok]. Bangkok: The Thailand Research Fund.
- Prachoom jaruek watphrachētphon* [Collected Inscriptions of Wat Phra Chetuphon]. (1974). Bangkok: Sivaporn Part., Ltd.
- Prachoom phongsāwadān phāk thī Sāmsip‘et Čhotmāihēt rūang mitchannārī ‘amērikan khao mā prathed siam* [Collected Records, Part 31: About American Missionary]. (1924). Phra Nakorn: printed on cremation of Phraya Sansinsawamiphak (Thian - hee Sarasin).
- Prachoom phrarātputchā* [Collection of Royal Queries]. (1973). Bangkok: Thai Wattana Panich.
- Presertkul S, (1989). The Transformation of the Thai state and economic change (1855 - 1945) (Doctoral thesis, Cornell University).
- Puaksom, D. (2003). *Khon plēk nā nānā chat khōng krung siam* [Diversity of People in the Early Bangkok]. Bangkok: Matichon.
- Sapploy, O. (1992). *Botbāt lē khwām samkhan khōng phrachao bōromwongthoē Kromlūangwongsāthirātsanit nai kān bōrihān rāthakān phēndin* [The Role and Significance of Prince Krom Lung Wongsadhirajsanit in the Administration of Siam] (Master’s thesis, Chulalongkorn University).
- Sattayanuruk, S. (2014). *Sip Panyāchonsiam Lēm Nung Panyāchon hēng ratsombūnnāyāsithirāt* [10 Siamese Intellectuals at The Absolutism Era]. Bangkok: Openbooks.
- \_\_\_\_\_. (2015). *Prawatsāt ratthai lē sangkhomthai* [The History of Thai State and Social]. Chiang Mai: Chiang Mai University Press.

- Silpakorn, Krom. (1970). *Prathom kor ka hat'ān Pathommālā ak-sornniti bāpriannangsūthai* [About the Old Textbooks of Si-am]. Thonburi: Rungwattana.
- \_\_\_\_\_. (2008). *Jindamane* [An Old Thai Textbook named Jindamane]. Bangkok: Prachachon, Ltd.
- \_\_\_\_\_. (2018). *Jindamanee læ jindamane Chabapyai boriboon* [The first and Complete version of Jindamane]. Bangkok: The Fine Arts Department.
- Sornsuwan, S, Pilot Officer. (2005). *Kān raprū rūang chāoċhīn khōng chonchannam thāng kānmūang thai pho so sōngphan sāmroi sīsippāet hung sōngphan sīroi ċhetsiphā* [The Chinese in the Thai Political Elite's Perception, 1895 - 1932] (Master's thesis, Chulalongkorn University).
- Sukumnoed, D. (2019). *Prawatsāt nāmān (tōn thī sām): Kamnerd læ lomsalāl khōng 'utsāhakam nāmānsāl thai yuk ræk* [The Birth and Decline of Thai's Sugar industry in the Early Age]. Retrieved August 9, 2020, from <https://www.ageconstory.com/2019/03/18/history-of-sugar-ep3/>.
- Susayanha, A. (1981). *Khwāmplānplāng khōng raboppħra ilæ phonkrathop tō sangkhomthai Nairatsamai phrabāt Somdet Phra Ċhunlaċhōmklaο Ċhaoyūhūa* [Changes of the Phrai System and Their Effects on Thai Society in the Reign of King Chulalongkorn] (Master's thesis, Chulalongkorn University).
- Theerasasawat, S. (2000). *Kān pokkhrōng lāo samai pen prathētrāt khōng thai* [Thai Administration in Laos Tributary State]. Journal of Humanities and Social Sciences Khon Kaen University, volume 17, 116.
- Thiphakorawong, Ċhaophrayā. (1997). *Phrarātchaphongsāwadān krung rattanakōsin ratchakān thī Sōng* [Royal Chronicles of the Bangkok Second Reign]. Bangkok: Khurusapha.
- Thiphakorawong, Ċhaophrayā. (2017). *Phrarātchaphongsāwadān krung rattanakōsin ratchakān thī Sām* [Royal Chronicles of the Bangkok Third Reign]. Bangkok: Thaiqualitybooks.
- Thirawat, N. (1982). *Phrarātchadamri thāng kānmūang khōng Phrabāt Somdet Phra Ċhōmklaο Ċhaoyūhūa* [The Political Though of King Mongkut] (Master's thesis, Chulalongkorn University).

- Wannarat, S. (1982). *Phutsātsanā kap nēo khwāmkhīt thāng kāmūang nai ratsamai phrabāt somdet phraphutyoṭṭāchulā lōkmahārāt* [Buddhism and Political Thought in the Reign of Rama I] (Master's thesis, Chulalongkorn University).
- Wongsathiratsanit, His Highness. (1916). *Khlong jindamanee* [Jindamanee Sonnet]. Bangkok: Rongpimthai.
- Yangcharoen, P. & Thanaprasitphatthana, S. (1986). *Kān suksā lē phonkrathop tō sangkhom thai samai ton rattanakōsin* [Education and Effects on Social in the Rattanakosin Era]. Bangkok: Chulalongkorn University.
- Yurungruangsak, N. (2020). *Kān chatkān kitkān phutsātsanā khōng rāthasamnak siam samai ratchakān thī Nung Thung ratchakān thī Hā* [Siamese Court and the management of Buddhism Affairs in the Period of King Rama I to King Rama V, 1782 -1906] (Doctoral thesis, Silpakorn University).